№ 8 дәріс. Алтайстика теориясы және түркі тілдерінің генетикалық туыстығы

Негізгі идея: Алтай тілдері отбасы гипотезасы/теориясы аясында түркі тілдерінің генетикалық орнын, тілдік байланыстардың тарихи-типологиялық сипатын және ғылыми пікірталастарды саралау.

Басты тезистер:

- **Алтай тілдері отбасы гипотезасы және оның құрамы:**
  - **Теорияның мәні:** Түркі, моңғол, тунгус-маньчжур (және кейінгі зерттеулерде корей, жапон) тілдерінің арғы тегі ортақ «Алтай баба тілінен» (Proto-Altaic language) өрбіген деген ғылыми гипотеза.
  - **Ортақ генетикалық/типологиялық белгілер:**
    - *Агглютинация:* Сөзжасам мен сөз түрленудің жалғамалы (агглютинативті) құрылымы.
    - *Сингармонизм:* Дауысты дыбыстардың жуан-жіңішкелік пен еріндік жағынан үндесу заңдылығы.
    - *Синтаксистік парадигма:* Сөйлемдегі сөздердің орналасу тәртібі – SOV (Бастауыш – Тұрлаусыз мүшелер – Баяндауыш).
    - *Лексикалық және грамматикалық ұқсастықтар:* Есімдіктер жүйесіндегі (мысалы, *мен/біз, сен/сіз* парадигмасы), сан есімдер мен дене мүшелері атауларындағы түбірлік сәйкестіктер.
- **Алтайстика теориясының жақтаушылары мен қарсыластарының ғылыми аргументтері:**
  - **Теорияны жақтаушылар (Алтайшылар):**
    - *Өкілдері:* Г.И. Рамстедт (алтайстика негізін салушы), Н.Н. Поппе, В.Л. Котвич, К. Менгес, С.А. Старостин.
    - *Аргументтері:*

1. **Фонетикалық заңдылықтар:** Тілдер арасындағы жүйелі фонетикалық сәйкестіктер (мысалы, түркі тілдеріндегі **з/ш** дыбыстарының моңғол тілінде **р/л** болып сәйкесуі — *ротацизм* мен *ламбдаизм*).
2. **Морфологиялық сәйкестік:** Көптік жалғауларының, септік формаларының және етіс қосымшаларының архаикалық түбірлесіп келуі.
3. **Реконструкция:** Салыстырмалы-тарихи әдіс арқылы ортақ «Алтай баба тілінің» сөздік қоры мен фонетикалық жүйесін қалпына келтіруге (реконструкциялауға) болады деген сенім.

  - **Теорияға күмән келтірушілер/қарсыластар (Антиалтайшылар):**
    - *Өкілдері:* Дж. Клосон (Sir Gerard Clauson), А. Щербак, Г. Дёрфер (Gerhard Doerfer), Л. Лигети.
    - *Аргументтері:*

1. **Ностратикалық/Мәдени аймақтық ықпалдастық (Nostratic / Language Union):** Ұқсастықтар генетикалық туыстықтан емес, ғасырлар бойы қатар өмір сүрген халықтардың қарқынды **тілдік байланыстарынан (языковой контакт)**, конвергенциясынан және сөз ауысуынан (лексикалық калька) пайда болған.
2. **Базалық лексиканың аздығы:** Ең архаикалық және тұрақты сөздер тобында (мысалы, негізгі сан есімдерде: *бір, екі, үш...*) туыстықты толық айғақтайтын бірізді жүйелілік жоқ.
3. **Көне ескерткіштер алшақтығы:** Көне түркі жазбалары (VIII ғ.) мен ең алғашқы моңғол ескерткіштерінің (XIII ғ.) арасындағы үлкен уақыт алшақтығы салыстырмалы талдауға қиындық тудырады.

Қазіргі заманауи түркология мен салыстырмалы лингвистикада **алтайстика** — түркі тілдерінің шығу тегін, тарихи фонетикасы мен грамматикасын тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін, әлі де пәнаралық (палеогенетика, лингвогеография) деңгейде талқыланып жатқан іргелі теориялық концепция болып табылады.